

Utsjoki Vetsijärvi 7. Uccjokk Vetsijäu'rr 7. Mesoliittlaš keä'dgǵpââ'j jâlstempäi'kk̄, kââ'tt ääi'jtââvv jïõŋpâäi'j mââibeä'l pukin ääi'jmõs aaztõõzz päjja. Pâ'jjel 10 000 ekksaž päi'kk̄ lij puärrsõmäs sä'mmlai dommvu'dest snäätinas jâlstempäi'kk̄. Tõt säjldâtt jäurra oiggõõttâm skie'rrpââ'rest. Eija Ojanlatva 2020, SAAMVARK1:74, Sää'm-mu'zei Siida.

Museovirasto

Musealágádus
Museovirgádâh
Mu'zeikoontâr

Vä'lddkááddlânji miärkteei arkeoloogla pääi'k̄:

Sä'mmlai dommvu'vdd

Jouni Taivainen

Pääi'k̄ da mäddkââ'dd arkeoloogla jii'jjesnallšemvuõđ

Sä'mmlai dommvoudda ko'lle Jeänõk, Aanar, Uccjokk di Suä'djel kââ'ddest le'ddi Lappi paalgâskââ'dd vu'vdd. Kue'stelm vaajtââll Kïõttmaddi vaaikeei tuõddârkue'stlmin Aanar ree'gges jau'rrvoudda da Suä'djel tâ'vv-vue'zz vaajtõõlli tuõddârvoudda. Uccjoogg kue'stelm vaaldše šâáddte'mes da poostaijânnmallaš tuõddârvuu'd di Teän da Uccjoogg jokklie'jji. Paa'i'ki mie'ldd lie še veiddsõs ää'ppjie'gǵ.

Jooggi, jaau'ri da laaddui reedd lie leämmaž šiõgg jâlstemsââ'j čõõđ aai'ji. Lââ'ssen tøk lie leämmaž šiõgg šee'llempirrõõzz da jáâ'ttemkeäin. Vuu'd pirrõs lij põõššâm kuu'kk̄ luätthaa'mees peä'lnn änn'jõõžž va'stee'jen, mõõn seu'rrjõssân mäנג arkeoloogla pääi'k̄ lie leämmaž ää'nnmest mäנגai jee'res äi'gǵpõõ'ji ääi'j.

Vuu'd puärrsummus tobddum aaztõs lij mesoliittlaš le'be ouddkeraamlaž keä'dgǵpââ'jest nu'tt 10 000 ee'jj mäâiärra, kuä'ss mäâimõs-i jïõŋpââ'j miärk le'je suddâm vuu'dest. Uccjoogg

Veahčajääu'rest kaunnum keä'dõgõtä'vver lie materiaali peä'lnn seämma ko Taar Ruija reddtõõgg puärrsummus mesoliittlaž jälstemsõõ'jin. Tä'vvri tuejummšest õnnum teknikk peä'lstes vii'ttai õhtvuõdid še Reddviõstâr-Ruõššjännam ärra. Jee'res tuäl'jõž tobddum jälstemsää'j lie Uccjoogg Polmakjääu'rest di Aanar Vypepenjaarg da Sää'm-museo vuu'dest.

Neoliittlaž le'be keraamlaž keä'dõgõpää'jest toobdât jälstemsõõ'jid da päädkäunnsid pirr sää'mvuu'd. Täärkmõs täin lij Jeänõõgg Gilbbesjääu'r Juovvagielas-nõmmsaž jälstemsää'jj, ko'st kau'neš Reddviõstâr-Lappi vuu'd vuõssmõs ouddhistoriallaš saavlee'tt kooskaid (äai'jtummuš 4800–1550 oäa.). Jälstemsää'j määhgpeällsaž kääunasaunstõõzäst lie še skä'ljõžkõrr da suõstnallšem keä'dõgõ, kook mušttle tuäl'jõž aassji õhtvuõdin Jiõõõmiâr reddtõ'kke. Keä'dõgõpää'jest keramiikk ää'nnem leäi kuuitäg vuu'dest härvvnaž, mõõn diõtt keä'dõgõpää'jisaž paai'ki meä'rtõõllâm mesoliittlaž le'be neoliittlaž keä'dõgõpää'ja kuull'jen lij täujja tä'lk kaunnum tä'vvri vuädald vaiggâd.

Neoliittlaž ääi'j looppâst nu'tt 3000–2000 oäa. vuu'dest vue'kkõ'tteš veiddsõs kâ'ddšeelmoõžž. Tä'st lie tuõdštõssân määhg rõvvääu'd, koin šuurmõs vue'ss lie leämmaž ää'nnemest tu'tkõempuäddõzzi vuädald ju'n-a keä'dõgõpää'j loopp-peä'lnn le'be tõn seu'rriam ouddmetallpää'jest nu'tt 1000 oäa. Rõvvääu'did leät kuuitäg äännam še historiallaš ääi'j räija. Leammi kuähõsest le'ddi VARK-vu'vdd (Leammi rõvvääu'd) äänn se'st nu'tt koummlo rõvväu'ddpäi'kked, koin lie pä'jjel 600 rõvväu'dded. Ko kää'dd šeelmo'šše õnnum ääu'd lie jeä'rben sää'mvoudda takai arkeoloogla päai'k, nu'tt peä'lest vuu'd VARK-päi'kin lie rõvvääu'd.

Utsjoki Ala-Jalve. Uccjokk Ala-Jalve. Teänjoogg kuähõsest mie'llast äärrai jälstempäi'kk lij leämmaž jälstum neoliittlaž keä'dõgõpää'jest, pronsspää'jest da ouddmetallpää'jest. Jälstemsää'j kuähõsest lij snäätinas luõss-šee'llepäi'kk. Vesa Laulumaa 2015, AKDG5443:3, Mu'zeikoontâr.

Enontekiö Pöyrisjärven polkutie. Jeänõk Pöyrisjääu'r keäinn. Šee'llemkää'pp-päi'kk kooll Jierstirova šee'llemkää'ppriäzidõk -nõmmsaž VARK-võudda, koon šee'llemkää'v ääi'jtävve neoliittlaž keä'dõgõpää'j lo'ppe da ouddmetallpää'ja. Petri Halinen 2021, AKDG6959:2, Mu'zeikoontâr.

Enontekiö Markkina. Jeänök Markkân. Päi'kk'ij leämmaž Viöstâr-Lappi miärkteei ceerkavlaž da vaaldšemuõđlaž kōōskōs da markkânpäi'kk' 1600-lääggâst 1800-läkkä. Snimldōōggâst lij Markkân ceerkav ja jaamm'ji ruōkkâmsää'j päi'kk'. Sirkka-Liisa Seppälä 2008, AKDG432:7, Mu'zeikoontâr.

Utsjoki Välimaa. Uccjokk Välimaa. Teän reddäärramsää'jest äärrai jokksä'mmlai ke'dd lij historiallaž ääi'j jälstempäi'kk'. Snimldōōggâst kōōskâst õhtt kue'ttvuâđain. Tuâggast mu'zeisää'j raajâlm. Teija Tiitinen 2003, AKDG6858:1, Mu'zeikoontâr.

Inari Nukkumajoki 4. Aanar Nukkumajoki 4. Joogg kuâñgest mie'ccest äärrai historiallaž aanarsä'mmlai tä'lvvsiid päi'kk', ko'st jeärsme lääime't kue'ttvuâđ. Snimldōōggâst õhtt kue'ttvuâđain. Petri Halinen 2022, AKDG7187:6, Mu'zeikoontâr.

Inari Sotajoen suupankki. Aanar Sotajoogg njä'Immbankk. Á'vveljoogg ja Sotajoogg õhttämpääi'kest áârrai 1800-låågg loopp kå'llsku'lljeempäi'kk. Snimldõõggâst lij lââu'nest pu'tstum juõvv, ko'st liâ jee'resnallšem kå'llkuäivvam šõõddtem ráá'õõ da čue'õõ. Teija Tiitinen 2003, AKDG7240:1, Mu'zeikoontâr.

Sodankylä Ruijanpolku. Suä'đjel Ruijapää'ljes. Puäššmiâr reeddast Jiõõnmie'rre le'be Ruija riddu jáåttam pää'ljes peäggtet vuõssmõs vuâra historiallaž teåttkääivain 1500-låågg looppâst. VARKvu'vdden lij vaalšum Sompio luåttmuõrrkarddsest joo'tti vuässõs, ko'st pää'ljes lij miõrkkum luõttu miârkkmuõrin da -kie'đjin. Snimldõõggâst pälggaz da miârkk-keä'dõõ. Juha-Pekka Joonas 2021, SAAMVARK1:30, Sää'm-mu'zei Siida.

Sää'mvuu'dest le'jje kuu'kk äâ'nnmest vuä'mm tuâl'jõž jáå'ttemķeäin, kook seu'rrje čää'cckēäinaid da mäaddaid, kooi mie'ldd lij šiõgg rástlded. Õhtt tää'rkmõs ķeäinain lij leämmaž Puäššmiârâst Jiõõnmie'rre joo'tti Ruijapää'ljes, ko'st lie vuõssmõs meârkkõõzz ju'n 1500-låågg looppâst. Änn'jõžääi'j ķeäin mie'ldd vuäitt jáå'tted ouddmiârkkân Sompio luåttmuõrrkarddsest (Ruijapälggaz VARK-vu'vdd).

Vuäđteäd paai'kin da VARK-vuu'din

Sä'mmlai dommvuu'dest VARK-pääi'k lie õhttsi'žže 97, mii va'sttad 4,6 % mäddkää'dd pukin tuâl'jõžpaa33tõsrekistee'r paai'kin. Pääi'k lie 37 VARK-vuu'dest.

Šuurmõs vue'ss arkeolooglaž paai'kin kooll määng pääi'kest šõddi VARK-vuu'did (72 päi'kked). Tä'lk 26 arkeoloogla pääi'k tuejje jioččnaž õõut pääi'k VARK-vuu'd. Koumm VARK-vuu'd, koin lie õhttsi'žže 9 arkeoloogla pääi'k, lie mie'ldd veidssab rajjõõzzivui'm ko tuâl'jõžpaa33tõsrekistee'r vu'vddrajjõõzz lie. Täin pukin palddlõs paai'kid lie tuejuum paai'kid õhtteei õhttsaž VARK-vuu'd

rajjõõz. Vä'lddvue'ss VARK-vuu'din (35 VARK-vu'vdded, koin lie 63 arkeoloogla pääi'k) lie mie'ldd tuäl'jõžpaa33tõsrekistee'rest čuä'jtum arkeolooglaž paai'ki vu'vddrajjõõzzi meâldlaž rajjõõzzivui'm.

Leammi rõvvääu'd lie veiddsummus VARK-vu'vdd, kää'tt lij tuejjuum määngain arkeolooglaž paai'kin. Tõõzz ko'lle 31 arkeoloogla pääi'k tuäl'jõžpaa33tõsrekistee'r meâldlaž vu'vddrajjõõzzivui'm.

Määng arkeoloogla pääi'k lie leämmaž ââ'nimest jee'res äi'ğğpõõ'ji da â'ne se'st tyyppez peä'lnn jee'resnallšem arkeolooglaž paai'kid. 38 % VARK-paai'kin lie leämmaž ââ'nimest jäänab ko tã'lk õõut äi'ğğpää'jest da 23 % paai'kin â'ne se'st jäänab ko tã'lk õõut tyyppe kuulli arkeolooglaž paai'kid.

Sä'mmlai dommvuu'd VARK-vuu'di vu'vddšorradvuõdi mediaan lij 2,828 hehtaar da õ'htela'skkuum vu'vddšorradvuõtt lij nu'tt 330 hehtaarâd. VARK-vuu'di vu'vddšorradvuõdi tobldõkläägg käunn'je vue'lnn âarrai taullõõggâst.

VARK-paai'kin 3 lie aazztemkää'vvtum vuu'dest (3 % paai'kin) da 31 takaikää'vvtum vuu'dest (32 % paai'kin).

äai'jtummuš	kpl	%
ouddhistoriallaš	43	28 %
ķeä'dğğpâjjsaž	32	21 %
<i>ij meä'rtõllum</i>	19	-
<i>mesoliittlaž</i>	5	-
<i>neoliittlaž</i>	9	-
pronsspâjjsaž	2	1 %
ouddmetallpâjjsaž	19	12 %
ru'vddpâjjsaž	12	8 %
kõskkäiggsaž	12	8 %
historiallaš äi'ğğ	33	22 %

Taullõk. Sä'mmlai dommvuu'd VARK-paai'ki ääiglaž vue'zzi juâkkõõttâm

	ha
kõskkärvv	9,153
mediaan	2,828
vaajtõõllâm kõskk	0,026–53,806
vu'vddšorradvuõd õhtsi'žže	329,506

Taullõk. Sä'mmlai dommvuu'd VARK-vuu'di vu'vddšorradvuõdi tobldõkläägg

tyypp	kpl	%
vuäjjam käärab	-	-
jälstemsââ'j	45	37 %
äü'ddpääi'k	4	3 %
ceerkavraajâlm	3	2 %
ķeä'dğgraajâlm	2	2 %
jââ'ttemķeäin	1	1 %
kultt- da maainâspääi'k	7	6 %
luâttsââ'j	-	-
kaunnâmpääi'k	-	-
mäd draajâlm	1	1 %
peälstummša		
va'rrjõõttâmpääi'k	-	-
aunnsi ha'ηķķeempääi'k	3	2 %
čeäppõs, moštmiârk	2	2 %
šõddâmpääi'k	-	-
industriapääi'k	-	-
tuâjj- da valmštempääi'k	55	45 %

Taullõk. Sä'mmlai dommvuu'd VARK-paai'ki se'st ââ'nem tuâl'jõžpaa33tõstyyppe juâkkõõttmõš

Sä'mmlai dommvuu'd VARK-vuu'd

